Naturvernforbundet i Rana og omegn
Frode Solbakken, leder

KLD-Naturforvaltningsavdelingen 15.10.2026

Innspill fra Naturvernforbundet i Rana og omegn til stortingsmeldingen om villaks, sjøørret og sjørøye

Vill laksefisk er en del av Norges naturarv

Naturvernforbundet i Rana og omegn ønsker velkommen regjeringens arbeid med en ny stortingsmelding om villaks, sjøørret og sjørøye. Situasjonen for norsk vill laksefisk er alvorlig. Bestandene av villaks er på historisk lave nivåer, og også sjøørret og sjørøye viser en urovekkende utvikling mange steder i landet. Til tross for omfattende innstramminger i fisket de senere årene har utviklingen ikke snudd.

Norge har et særlig ansvar for disse artene. Omtrent en fjerdedel av verdens bestander av atlantisk villaks finnes i norske vassdrag, og Norge utgjør det viktigste området for arten globalt. Samtidig rommer norske elver, fjorder og kystområder en unik genetisk og økologisk variasjon av villaks, sjøørret og sjørøye, utviklet gjennom tusenvis av år med lokal tilpasning til ulike naturforhold. Når en lokal bestand går tapt, mister vi en del av naturarven som aldri kan gjenskapes.

Den norske villaksen er også unik i internasjonal sammenheng. De største individene som er registrert i Atlanterhavet kommer fra norske elver, og laks på over 20 kilo har vært et kjennetegn ved flere av våre mest produktive vassdrag. En viktig forklaring er at atlantisk villaks, i motsetning til de fleste stillehavslaksene, kan overleve gytingen og vende tilbake til havet før den senere gyter på nytt. Denne livsstrategien gjør det mulig å oppnå en størrelse og en biologisk variasjon som få andre laksebestander i verden kan vise til. Når bestandene reduseres, er det derfor ikke bare antallet fisk som går ned. Også den genetiske og økologiske variasjonen som gjør norske bestander unike i verdenssammenheng reduseres.

Villaksen er en del av den norske identiteten

Få arter har hatt større betydning for Norge enn villaksen. Gjennom generasjoner har den vært en viktig matressurs, grunnlag for næringsvirksomhet, rekreasjon og friluftsliv. Laksen har satt sitt preg på bosetting, kulturhistorie og lokal identitet langs elver og fjorder over hele landet.

Samtidig har villaksen fått en symbolverdi som strekker seg langt utover dens økonomiske betydning. Den representerer levende elver, sammenhengen mellom fjord og fjell og naturens evne til å opprettholde komplekse økologiske prosesser over store geografiske områder. Villaksen er på mange måter et symbol på levende norsk natur og på de økologiske forbindelsene som binder landet sammen.

I dag er det imidlertid en fare for at villaksen får en annen symbolsk betydning. Der den tidligere sto som et uttrykk for naturens rikdom, er den i stadig større grad blitt et symbol på naturtap, fragmentering og manglende evne til å håndtere den samlede belastningen på økosystemene. For mange forbindes villaksen nå først og fremst med fiskeforbud, stengte elver og varsler om bestandsnedgang. Det bør vekke bekymring langt utover kretsen av sportsfiskere og naturvernere.

Villaksen viser hvorfor samlet belastning må tas på alvor

Vill laksefisk er kanskje det tydeligste eksempelet vi har på at naturforvaltning må være sektorovergripende og bygge på prinsippet om samlet belastning. Få arter er avhengige av så mange ulike økosystemer gjennom livsløpet. Villaksen klekkes i elva, vokser opp i ferskvann gjennom flere år, vandrer ut gjennom fjordsystemene og tilbringer store deler av livet i havet før den vender tilbake til fødeelva for å gyte. Sjøørret og sjørøye er på samme måte avhengige av at elver, fjorder og kystområder fungerer som sammenhengende økologiske systemer. Hvert av disse miljøene må fungere dersom bestandene skal overleve.

Dersom vi beskriver laksens livssyklus som en kjede av sammenhengende ledd, blir det tydelig at kjeden aldri er sterkere enn det svakeste leddet. En velfungerende elv kan ikke kompensere for høy dødelighet i fjorden, og gode forhold i havet kan ikke oppveie for sviktende produksjon i ferskvann. Mangelfull forvaltning i elv, fjord eller hav vil hver for seg kunne være tilstrekkelig til å bryte syklusen og føre til bestandsnedgang eller tap av bestander.

Regjeringen legger opp til at enkelte påvirkningsfaktorer, som lakselus og rømt oppdrettslaks, skal behandles i andre meldinger. Naturvernforbundet i Rana og omegn vil understreke at vill laksefisk ikke opplever forvaltningen sektorvis. Fisken påvirkes samtidig av vannkraftregulering, oppdrett, arealinngrep, klimaendringer, fremmede arter og endringer i havmiljøet. Silo-tenkning i forvaltningen er en utfordring som må løses. Skal bestandene gjenoppbygges, må den samlede belastningen stå sentralt og tverrsektorielle tiltak på plass.

Kunnskapen har eksistert lenge

Det mest bekymringsfulle ved dagens situasjon er at de viktigste utfordringene har vært kjent i flere tiår. Allerede i «Til laks åt alle kan ingen gjera?» (NOU 1999:9) ble det pekt på vannkraftregulering, habitatødeleggelser, rømt oppdrettsfisk, lakselus og manglende helhet i forvaltningen som sentrale trusler mot villaksen. Når villaksen i dag befinner seg på historisk lave nivåer, skyldes det derfor ikke mangel på kunnskap. Problemet er i langt større grad at kunnskapen ikke er omsatt til tilstrekkelig sterke og forpliktende tiltak. Den nye meldingen må representere et politisk veiskille hvor målet ikke lenger er å administrere tilbakegangen, men å gjenoppbygge bestandene.

Vannkraftens påvirkning må vurderes på nytt

Naturvernforbundet i Rana og omegn mener vannkraftens betydning for vill laksefisk må få større oppmerksomhet enn den har hatt de siste tiårene. Historisk har debatten først og fremst dreid seg om magasinreguleringer, tørrlagte elvestrekninger og minstevannføring. Disse problemstillingene er fortsatt viktige, men kraftsystemet er i endring. Økt kraftutveksling og større innslag av væravhengig energiproduksjon har gjort regulerbar vannkraft stadig viktigere som balansekraft.

Konsekvensen er mer effektkjøring med større variasjoner i vannføring og raskere vannstandsendringer enn mange regulerte vassdrag tidligere har vært utsatt for. Dette representerer en miljøpåvirkning som i stor grad faller utenfor tradisjonelle vurderingskriterier. Dagens forvaltning legger ofte betydelig vekt på vanndekket areal og minstevannføring. Disse parameterne sier imidlertid lite om elvas biologiske produksjonsevne. En elv kan framstå som tilsynelatende intakt, samtidig som de økologiske prosessene som opprettholder fiskebestandene er betydelig svekket.

Strandsonene er elvas biologiske motor

De sterkeste effektene av effektkjøring oppstår ofte i de grunne kantsonene og strandsonene. Dette er blant de mest produktive områdene i hele vassdraget. Her produseres alger, biofilm, bunndyr og insektlarver som utgjør grunnlaget for næringsnettet. Mange arter av yngel og ungfisk er avhengige av disse områdene både som skjulested og næringsområde. Når vannstanden varierer raskt og ofte, tørrlegges og oversvømmes disse områdene gjentatte ganger. Resultatet er redusert insektproduksjon, færre bunndyr og et svekket næringsgrunnlag for ungfisk. De biologiske prosessene som driver produksjonen i økosystemet brytes gradvis ned. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener dette perspektivet i altfor liten grad er reflektert i dagens konsesjons- og revisjonspraksis.

Villaksen er en nøkkelart

Villaksen er langt mer enn en enkelt fiskeart. Den er en nøkkelart og et miljøbarometer for tilstanden i norske elver, fjorder og havområder. Fordi villaksen er avhengig av velfungerende økosystemer gjennom hele livssyklusen, vil tilbakegang ofte være et tidlig varsel om at den samlede belastningen på naturen har blitt for stor. Tilstanden for villaks, sjøørret og sjørøye er en indikator på samlet tilstanden i norske elver, fjorder og kystområder. Når disse artene svikter over store deler av landet, er det et signal om at grunnleggende økologiske funksjoner er under press.

Klimaendringer forsterker eksisterende trusler

Klimaendringene representerer ikke en isolert påvirkningsfaktor, men virker sammen med de øvrige belastningene vill laksefisk utsettes for. Økende vanntemperaturer, mer ekstremvær, endrede vannføringsregimer og endringer i havmiljøet kan redusere overlevelsen både i ferskvann og sjø. Dette gjør det enda viktigere å redusere de påvirkningsfaktorene samfunnet faktisk kan kontrollere. Jo større belastningen fra reguleringer, arealinngrep, oppdrett og andre menneskeskapte påvirkninger er, desto dårligere rustet vil bestandene være til å møte klimaendringene.

Fremmede arter utnytter svekkede økosystemer

Spredningen av pukkellaks illustrerer hvordan nye trusler får størst betydning når økosystemene allerede er under press. Pukkellaksen representerer en økologisk risiko gjennom konkurranse, endringer i næringsnett og mulig påvirkning på økologiske prosesser i elvene. Samtidig møter den villaksbestander som mange steder allerede er svekket av vannkraftregulering, habitatødeleggelse, lakselus, genetisk påvirkning fra oppdrett og redusert overlevelse i havet.
Bestander som er redusert og presset over lang tid har dårligere økologisk motstandskraft mot nye påvirkninger enn robuste bestander. Arbeidet med pukkellaksfeller er viktig og nødvendig, men fangst alene framstår neppe som en bærekraftig løsning på lang sikt. Den mest varige strategien er å styrke bestandene av vill laksefisk og forbedre økosystemenes tilstand slik at deres naturlige motstandskraft øker.

EUs vanndirektiv og Weser-dommen må gis reell betydning

Den nye stortingsmeldingen må legge til grunn at Norge gjennom EUs vanndirektiv, gjennomført i norsk rett gjennom vannforskriften, er forpliktet til å beskytte og forbedre vannmiljøet. Prinsippet om å hindre forringelse av vannforekomster og arbeide for god økologisk tilstand må få reell betydning i forvaltningen av regulerte vassdrag.
Dette prinsippet ble ytterligere tydeliggjort gjennom Weser-dommen, der EU-domstolen slo fast at forringelse av vannmiljøet som hovedregel ikke kan tillates. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener disse prinsippene må være styrende ved konsesjonsbehandling, vilkårsrevisjoner og vurdering av nye inngrep. God økologisk tilstand må være et reelt krav, ikke en ambisjon som stadig kan vike når andre interesser gjør seg gjeldende.

Kunnskapen finnes allerede – tiltak må ikke avhenge av revisjon

Naturvernforbundet i Rana og omegn mener dagens system for vilkårsrevisjoner er for tregt til å møte utfordringene for vill laksefisk. Konsesjonsvilkår kan normalt revideres først 30 år etter at konsesjonen er gitt, og revisjonsprosessene kan i tillegg strekke seg over mange år. Myndighetene disponerer allerede viktige virkemidler gjennom standard naturforvaltningsvilkår. Disse gir hjemmel til å pålegge undersøkelser, overvåking og miljøforbedrende tiltak i regulerte vassdrag. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener at alle kraftverk og reguleringsanlegg som påvirker anadrome vassdrag må underlegges moderne naturforvaltningsvilkår. Der slike vilkår mangler, må de innføres uten at dette må avvente lange revisjonsprosesser. Eksisterende hjemler til å pålegge miljøforbedrende tiltak bør tas langt mer aktivt i bruk. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener også at revisjon av konsesjonsvilkår må kunne gjennomføres hyppigere og raskere enn i dag når ny kunnskap dokumenterer betydelig miljøskade eller når utfordringer ved driftsmønsteret i kraftanlegg skaper miljøproblemer.

Behov for hjemmel til nedleggelse og naturrestaurering

Naturvernforbundet i Rana og omegn mener dagens virkemiddelapparat bør suppleres med en lovhjemmel som i særskilte tilfeller åpner for nedleggelse av kraftanlegg og påfølgende naturrestaurering. En slik hjemmel bør kunne benyttes der vitenskapelig dokumentasjon viser at kraftregulering er en vesentlig årsak til at bestander av villaks, sjøørret eller sjørøye står i fare for å gå tapt, og hvor andre tiltak ikke har gitt eller forventes å gi tilstrekkelig miljøforbedring.

Internasjonale erfaringer fra Elwha River og Klamath River viser at nedleggelse av vannkraftanlegg, fjerning av dammer og restaurering av naturlige elveprosesser i enkelte tilfeller kan gi betydelige gevinster for laksefisk, vannmiljø og biologisk mangfold. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener derfor at konsesjoner må forstås som samfunnskontrakter og ikke evigvarende rettigheter.

Vernet av norske vassdrag må videreutvikles og styrkes

De vernede vassdragene representerer en av de viktigste naturvernpolitiske suksessene i moderne norsk historie. Gjennom Verneplan for vassdrag har Stortinget sikret et representativt utvalg av norsk vassdragsnatur med mål om å bevare naturlige prosesser fra fjell til fjord. Naturvernforbundet i Rana og omegn er derfor sterkt kritisk til at Stortinget i 2025 åpnet for konsesjonsbehandling av kraftverk over 1 MW i vernede vassdrag dersom samfunnsnytten vurderes som betydelig og miljøkonsekvensene anses som akseptable. Begrunnelser om «skånsom utbygging» gir etter vårt syn et misvisende bilde av konsekvensene.

Restaureringsarbeidet i Vefsnavassdraget viser hva som kan oppnås når samfunnet prioriterer å gjenoppbygge villaksbestandene. Utviklingen etter friskmeldingen i 2017 har vært lovende, og resultatene gir grunn til optimisme for framtiden. Samfunnet bruker i dag betydelige ressurser på å restaurere laksevassdrag. Da er det umulig å forstå at man samtidig skal svekke beskyttelsen av de vassdragene som fortsatt har intakte økologiske prosesser. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener at målet ikke skal være å bremse tapet av vill laksefisk, men å gjenoppbygge bestandene. Vernede vassdrag bør fungere som referanseområder, kilder til biologisk mangfold og bærebjelker i framtidens arbeid med restaurering av norsk natur. Naturvernforbundet i Rana og omegn mener derfor at vernet av norske vassdrag må videreutvikles og styrkes.

Avslutning

Situasjonen for vill laksefisk er alvorlig, men ikke håpløs. Kunnskapen om utfordringene har aldri vært bedre. Det som mangler er viljen til å gjennomføre de tiltakene som faktisk er nødvendige. Den kommende stortingsmeldingen må markere et skifte i norsk naturforvaltning. Fra sektortenkning til helhetlig økosystemforvaltning. Fra vurdering av enkeltpåvirkninger til vurdering av samlet belastning. Fra avbøting av naturtap til restaurering av natur. Fra begrensning av nedgang til aktiv gjenoppbygging av bestandene. Restaurering av økologiske funksjoner og gjenoppbygging av bestander må være et overordnet mål for framtidens forvaltning av vill laksefisk. Det er mulig med innsats og politisk vilje.

Lykke til med det videre arbeidet!

For Naturvernforbundet i Rana og omegn,
Frode Solbakken, leder.